

Sygn. akt I UK 6/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 września 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska (przewodniczący,
sprawozdawca)

SSA Piotr Prusinowski

SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z odwołania J. K.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o prawo do emerytury,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 4 września 2014 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 29 sierpnia 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu
Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych decyzją z dnia 3 sierpnia 2012 r. odmówił J. K. prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym z uwagi na nieudowodnienie przez nią jakiegokolwiek okresu pracy w warunkach szczególnych.

Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w G. wyrokiem z dnia 6 lutego 2013 r. oddalił odwołanie ubezpieczonej od decyzji organu rentowego, wskazując że na podstawie zebranego w sprawie materiału dowodowego należało przyjąć, iż w okresach od 1 sierpnia 1980 r. do 6 lipca 1982 r., od 14 września 1985 r. do 30 kwietnia 1986 r., od 1 sierpnia 1988 r. do 6 lipca 1993 r. i od 1 września 1993 r. do 31 grudnia 1998 r. odwołująca się, pracując w Zarządzie Melioracji i Urządzeń Wodnych w K., nadzorowała bezpośrednio na terenach budów ekipy prowadzące prace melioracyjne, w szczególności pracę kopaczy zakładających sieci drenarskie. We wskazanych okresach wnioskodawczyni sprawowała zatem dozór inżynieryjno – techniczny nad pracami wymienionymi w dziale X wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43 ze zm., dalej jako: rozporządzenie), co uzasadnia zakwalifikowanie takiej pracy jako pracy w warunkach szczególnych zgodnie z poz. 24 działu XIV wykazu A. Sąd pierwszej instancji stwierdził jednak, że takie ustalenia nie dają podstaw do uwzględnienia odwołania od zaskarżonej decyzji, albowiem uznany okres zatrudnienia w warunkach szczególnych nie sięga 15 lat, wymaganych przez art. 184 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz. U. z 2013 r., poz. 1440 ze zm., dalej jako: ustawa emerytalna) dla nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku. W ocenie Sądu Okręgowego, do uznanych okresów nie można bowiem zaliczyć zatrudnienia w Zarządzie Melioracji i Urządzeń Wodnych w niepełnym wymiarze czasu pracy, a także okresów korzystania z urlopów wychowawczego i bezpłatnych.

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, rozpoznając sprawę na skutek apelacji ubezpieczonej, wyrokiem z dnia 29 sierpnia 2013 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego i poprzedzającą go decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w ten sposób, że przyznał J. K. prawo do emerytury od 28 maja 2012 r.

Sąd odwoławczy, przyjmując za własne ustalenia Sądu pierwszej instancji odnośnie do tego, że wnioskodawczyni w okresie zatrudnienia w Zarządzie Melioracji i Urządzeń Wodnych, trwającym łącznie od 1 sierpnia 1980 r. do 31

grudnia 1998 r. (18 lat i 5 miesięcy), była zatrudniona na stanowiskach dozoru inżynieryjno – technicznego nad pracami melioracyjnymi wymienionymi w wykazie A, stanowiącym załącznik do rozporządzenia, odmiennie niż Sąd Okręgowy uznał, że dla prawa do emerytury w obniżonym wieku okres ten powinien być pomniejszony jedynie o okresy korzystania przez ubezpieczoną z urlopu bezpłatnego od 7 lipca 1993 r. do 31 sierpnia 1993 r. (1 miesiąc i 24 dni) oraz o okresy zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy od 1 maja 1984 r. do 5 lipca 1984 r. (2 miesiące i 5 dni) oraz od 1 maja 1986 r. do 31 lipca 1988 r. (2 lata i 3 miesiące), tj. łącznie o okres około 2 lat i 7 miesięcy. Zdaniem Sądu drugiej instancji, nie ma natomiast podstaw do tego, ażeby do okresu pracy w warunkach szczególnych nie zaliczyć skarżącej okresu urlopu wychowawczego, wykorzystanego przez nią w latach 1982 – 1985, skoro zgodnie z uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2011 r., I UZP 1/11, okresy urlopu wychowawczego – wykorzystane przed dniem 1 stycznia 1999 r. – są od 28 stycznia 1972 r. okresami podlegania ubezpieczeniu społecznemu z tytułu pozostawania w stosunku pracy i jako takie podlegają wliczeniu do stażu pracy, od którego zależy prawo do wcześniejszej emerytury. Sąd Apelacyjny, uwzględniając ten pogląd oraz biorąc pod uwagę utrwalone orzecznictwo Sądu Najwyższego, zgodnie z którym wykazanie w dniu 1 stycznia 1999 r. wymaganego przez art. 184 ustawy emerytalnej okresu wykonywania pracy w warunkach szczególnych wyłącza ponowne ustalenie tego okresu po osiągnięciu wieku emerytalnego na warunkach wynikających z art. 32 ust. 1a pkt 1 tej ustawy, obowiązujących po dniu 1 lipca 2004 r., przyjął, że urlop wychowawczy wykorzystany przez ubezpieczoną podlega uwzględnieniu przy ustalaniu okresu wykonywania przez nią pracy w warunkach szczególnych. W takiej zaś sytuacji, według Sądu odwoławczego, należało stwierdzić, że odwołująca się wykazała na dzień 1 stycznia 1999 r. okres ponad 15 lat wykonywania pracy w warunkach szczególnych, a że spełniła też wszystkie pozostałe przesłanki uprawniające do emerytury w obniżonym wieku, nabyła z dniem osiągnięcia 55 lat życia prawo do spornego świadczenia.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego organ rentowy zarzucił naruszenie:

1. prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 184 w związku z art. 32 ustawy emerytalnej i § 4 ust. 1 rozporządzenia, co polegało na błędnym przyjęciu, że ubezpieczona spełniła warunki do przyznania emerytury, w szczególności, że wykazała co najmniej 15 – letni okres pracy w warunkach szczególnych wykonywanej stale i w pełnym wymiarze czasu pracy;
2. prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie art. 32 ust. 1a ustawy emerytalnej i przyjęcie, że okres urlopu wychowawczego może zostać zaliczony jako okres pracy w warunkach szczególnych;
3. prawa procesowego, tj. art. 328 § 2 k.p.c., przez sprzeczność między oceną prawną a poczynionymi ustaleniami faktycznymi, polegającą z jednej strony na ustaleniu, że w latach 1982 – 1985 ubezpieczona pracowała w warunkach szczególnych, a drugiej strony na przyjęciu, że w tym okresie przebywała na urlopie wychowawczym, którego nie zalicza się do okresu pracy w warunkach szczególnych.

Skarżący wniósł o zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego i oddalenie odwołania ubezpieczonej, względnie o uchylenie tego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, a także o zasądzenie od ubezpieczonej kosztów postępowania. Organ rentowy wniósł również o orzeczenie na podstawie art. 398¹⁵ § 1 w związku z art. 415 k.p.c. o zwrocie spełnionego na rzecz wnioskodawczyni świadczenia.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną ubezpieczona wniosła o jej oddalenie oraz o zasądzenie od organu rentowego kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. nie może być uwzględniony, albowiem na podstawie uzasadnienia zaskarżonego wyroku nie można stwierdzić, ażeby Sąd drugiej instancji ustalił wykazanie przez ubezpieczoną ponad 15 – letniego okresu pracy w warunkach szczególnych, zaliczając do tego okresu wykorzystany urlop wychowawczy, uznając jednocześnie, że okres urlopu wychowawczego nie może być traktowany tak jak okres wykonywania pracy w warunkach szczególnych. Wręcz przeciwnie, z motywów zaskarżonego orzeczenia wyraźnie wynika, że w

ocenie prawnej tego Sądu okres urlopu wychowawczego podlegał zaliczeniu do okresu pracy w warunkach szczególnych. Nie można zatem stwierdzić w tym zakresie sprzeczności „między oceną prawną a poczynionymi ustaleniami faktycznymi”.

Odnosząc się do zarzutów naruszenia prawa materialnego wskazać należy, że zgodnie z art. 32 ust. 1a pkt 1 ustawy emerytalnej, przy ustalaniu okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie uwzględnia się okresów niewykonywania pracy, za które pracownik otrzymał po dniu 14 listopada 1991 r. wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Okres korzystania z urlopu wychowawczego przez wnioskodawczynię nie jest okresem niewykonywania pracy w rozumieniu tego przepisu, bowiem dotyczy on wyłącznie okresów niewykonywania pracy z powodu niezdolności do pracy, za które pracownik otrzymał wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby lub macierzyństwa. W czasie korzystania z urlopu wychowawczego nie przysługiwało jej bowiem wynagrodzenie za pracę. Mogła natomiast nabyć prawo do zasiłku, stosownie do treści § 5 ust. 1 obowiązującego wówczas rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 17 lipca 1981 r. w sprawie urlopów wychowawczych (tekst jedn.: Dz. U. z 1985 r. Nr 2, poz. 10 z późn. zm.), po spełnieniu wynikających z rozporządzenia warunków. Zasiłek ten jednak nie był świadczeniem z ubezpieczenia społecznego w razie choroby lub macierzyństwa, gdyż zgodnie z treścią art. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (tekst jedn.: Dz. U. z 1975 r. Nr 34, poz. 188 z późn. zm.), w brzmieniu obowiązującym przed 1 stycznia 1987 r., świadczenia pieniężne z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa obejmowały: zasiłek chorobowy, zasiłek wyrównawczy, zasiłek porodowy, zasiłek macierzyński, zasiłek opiekuńczy i zasiłek pogrzebowy. Niezależnie więc od tego, że z urlopu wychowawczego ubezpieczona korzystała w latach 1982 - 1985, a więc przed datą wymienioną w art. 32 ust. 1a pkt 1 ustawy emerytalnej, treść tego przepisu nie może świadczyć o konieczności wliczenia do okresu pracy w warunkach szczególnych tego urlopu, bowiem nie jest on okresem niewykonywania pracy, o którym mowa w tym przepisie.

Zawarty w przepisach przejściowych ustawy emerytalnej art. 184 dotyczy tych ubezpieczonych urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r., którzy w dniu wejścia ustawy w życie (1 stycznia 1999 r.) osiągnęli:

1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat - dla kobiet i 65 lat - dla mężczyzn oraz

2) okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27 (co najmniej 20 lat dla kobiet i co najmniej 25 lat dla mężczyzn).

Takim ubezpieczonym przysługuje emerytura po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32 ustawy pod warunkiem nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego albo złożenia wniosku o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu, na dochody budżetu państwa oraz rozwiązania stosunku pracy - w przypadku ubezpieczonego będącego pracownikiem (w brzmieniu obowiązującym przed 1 stycznia 2013 r.). Za dotychczasowe przepisy należy uważać przepisy rozporządzenia. Z § 2 ust. 1 rozporządzenia wynika, że okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, „ze względu na charakter omawianego świadczenia (emerytura w obniżonym wieku) - przepisy rozporządzenia należy wyklądać ściśle” (por. uzasadnienie uchwały z dnia 29 września 2005 r., II UZP 10/05, OSNP 2006 nr 1-2, poz. 21). Postulat ścisłej wykładni dotyczy oczywiście i z tego samego powodu także przepisu art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej. W związku z tym, po pierwsze - przewidziane w rozporządzeniu i art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej rozróżnienie między okresem składkowym i nieskładkowym (zatrudnienia) a okresem wykonywania pracy jako mające głęboki sens normatywny i społeczny, nie powinno być znoszone w drodze wykładni, po drugie - zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego wnioskodawczyni lub wnioskodawca są obowiązani wykazać, że praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy (np. wyrok z dnia 15 grudnia

1997 r., II UKN 417/97, OSNP 1998 nr 21, poz. 638, zgodnie z którym „nie korzysta z uprawnienia do emerytury przy niższym wieku emerytalnym pracownik, który nie udowodnił, że wykonywał pracę w szczególnych warunkach i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku”). Taka kwalifikacja faktycznego niewykonywania pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze w okresie trwania zatrudnienia jest uzasadniona charakterem prawa do emerytury dla osób zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Prawo to stanowi bowiem konsekwencję szybszej utraty zdolności do zarobkowania z uwagi na szczególne warunki lub szczególny charakter pracy (por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 stycznia 2000 r. K 18/99, OTK 2000 Nr 1, poz. 1). Wymóg okresu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze powinien więc odnosić się do okresu faktycznego wykonywania takiej pracy, z pominięciem okresów wyłącznie formalnego pozostawania w zatrudnieniu, w których pracownik - zgodnie z treścią łączącego go z pracodawcą stosunku pracy - zajmuje stanowisko, z którym łączy się wykonywanie pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, lecz w rzeczywistości pracy tej nie wykonuje, a tym samym nie jest narażony na uciążliwość związaną z warunkami lub charakterem pracy. Okres niewykonywania pracy nie wpływa zatem na szybszą utratę zdolności pracownika do zarobkowania. W takiej sytuacji, okoliczność, że okresy urlopu wychowawczego – wykorzystane przed dniem 1 stycznia 1999 r. – są okresem podlegania ubezpieczeniu społecznemu z tytułu pozostawania w stosunku pracy (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2011 r., I UZP 1/11, OSNP 2012, nr 1 – 2, poz. 14), które to stanowisko odnosi się do warunków nabycia prawa do wcześniejszej emerytury, o której mowa w art. 29 ustawy emerytalnej, nie jest wystarczające do uznania tych okresów za okresy wykonywania pracy w szczególnych warunkach w myśl § 2 ust. 1 rozporządzenia. Skoro bowiem przez pracę w szczególnych warunkach rozumie się wykonywanie takiej pracy, a nie pozostawanie w stosunku pracy, to nie ma podstaw do zaliczenia urlopu wychowawczego do okresu pracy w szczególnych warunkach, skoro pracownik w czasie tego urlopu jest zwolniony z obowiązku świadczenia takiej pracy w takich, szczególnych warunkach (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2006 r., I UK 338/05, LEX nr 375608, postanowienie Sądu Najwyższego z

dnia 6 maja 2008 r., I UK 1/08, LEX nr 829086, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2013 r., I UK 561/12, LEX nr 1324260 i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2013 r., II UK 127/13, LEX nr 1451525).

Z tych względów należało uznać, że skarga kasacyjna organu rentowego zasługuje na uwzględnienie.

Odnosząc się natomiast do wniosku skarżącego o zwrot spełnionego świadczenia wskazać należy, że zgodnie z art. 415 zdanie pierwsze k.p.c., uchylając lub zmieniając wyrok wskutek uwzględnienia skargi o wznowienie postępowania, sąd na wniosek skarżącego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego. Natomiast stosownie do art. 398¹⁵ § 1 zdanie drugie k.p.c., przy ponownym rozpoznaniu sprawy spowodowanym wydaniem przez Sąd Najwyższy orzeczenia kasatoryjnego, sąd stosuje odpowiednio art. 415 k.p.c. Przepis art. 398¹⁵ § 1 zdanie drugie k.p.c. dotyczy orzekania restytucyjnego zgodnie z zasadami określonymi w art. 415 k.p.c. przez sąd ponownie rozpoznający sprawę, a nie przez Sąd Najwyższy. Orzeczenie Sądu Najwyższego wydane zgodnie z art. 398¹⁵ § 1 zdanie pierwsze k.p.c. nie kończy bowiem postępowania w sprawie w rozumieniu tego przepisu. Tymczasem dyspozycja art. 415 k.p.c. odnosi się do orzeczeń kończących postępowanie w sprawie i jest to istotą tej regulacji. Sąd Najwyższy ma obowiązek odpowiedniego stosowania art. 415 k.p.c. tylko w orzeczeniach kończących postępowanie w sprawie, co jasno wynika z art. 398¹⁶ i art. 398¹⁹ k.p.c. oraz z porównania tych przepisów z art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398²¹ w związku z art. 108 § 2 k.p.c.